

СТАНОВИЩЕ

от доц д-р Наум Илиев Кайчев

(Исторически факултет на СУ „Св. Климент Охридски“)

за дисертационния труд на Щерьо Атанасов Щерев

на тема:

**„БЕЖАНЦИТЕ ОТ ЕГЕЙСКА МАКЕДОНИЯ И ТЕХНИТЕ
НАСЛЕДНИЦИ – ЕТНОЛОЖКИ АСПЕКТИ“**

Югозападен университет „Неофит Рилски“,
Филологически факултет

Научна област: 2. Хуманитарни науки

Професионално направление: 2.2 „Филология“

Специалност – Фолклористика и етнология

Темата на дисертационния труд „Бежанците от Егейска Македония и техните наследници – етнологички аспекти“ с научен ръководител доц. д-р Илия Недин е избрана особено сполучливо, тъй като независимо от значимостта на проблема подобно цялостно монографично изследване не е било изготвяно в България, а и в чужбина. Имайки предвид съществения принос и влияние на многочислените южномакедонски бежанци и техните потомци за развитието на българско общество през XX и XXI век, изготвянето на подобно изследване е повече от навременно.

Дисертацията е в обем 240 страници и съдържа увод, четири глави, заключение и списък на ползваните извори и литература. Трудът активно използва обемна българска и англоезична литература, но негово особено достойнство е, че се базира предимно върху непубликувани извори – събрани от дисертанта проследством теренни интервюта или издирени от него в Държавен архив – Благоевград, Централния държавен архив и Държавен архив - Ловеч. Богатата база от източници – разкази на бежанци и техните потомци, неиздавани и издавани спомени и документи, етнологички, исторически и езиковедски изследвания, широка палитра от краеведска литература, образува солидна основа, върху която дисертантът е изградил пълноценно и убедително проучване.

В увода дисертантът е представил основните параметри на работата, при което е посочил като своя основна цел „представянето на спомена за преселението, присъстващ в съзнанието на потомците на бежанците от Егейска Македония, какво се помни и по какъв начин се разказва от тях и какъв е днешният им социален статус и нагласи“. Г-н Щерев е завършил бакалавърски и магистърски степени по английски език, етнология и антропология на Югоизточна Европа, което е допринесло той да проучи и представи преглед на различните теоретични подходи по въпросите на етническата идентичност и нацията.

Заглавията на първите две глави – „Историческа рамка на изследването“ и „Държавната политика към бежанците“ предполагат класическо историческо разглеждане на темата, но това е донякъде вярно за първата и в относително малка степен – за втората глава. Добре познатите политически процеси, свързани с национално съзряване и противоборство в историко-географската област Македония през втората половина на XIX и началото на XX век, а след това – и с войни и с насилствени и доброволни преселения и с последиците от тях, са представени според част от съществуващата научна литература, включително и англоезична. Приносът на дисертацията е, че историческият разказ тук е допълнително аргументиран и онагледен с данни от проведените теренни интервюта и регистрирани в архивохранилищата спомени. Това в особено голяма степен се отнася за втора глава, която не е стандартна политическа или дори административна история на отношението на българската държава към бежанците от Южна Македония. С помощта на проведените теренни интервюта, публикувани и непубликувани документи и на сведения от литературата трудът разкрива и резултатите от тази политика през погледа на бежанците и техните потомци, като своеобразна етноложки повлияна „история отдолу“. Така се анализира, например, слабоизвестното и слабопроучено частично противопоставяне в отделни райони през 20-те години на XX в. между местното население и новопридошлите бежанци от Македония. Особено сполучливо е анализиран ефектът от изразходването на бежанския заем посредством свидетелства на бежанци и техните потомци, които картинно показват значението на техните новопридобити *шаронски къщи*. Дисертационният труд демонстрира, че фигурата на комисаря на Обществото на народите по изпълнението на заема Рене Шарон за голяма част от бежанците придобива полумитологичен характер като личен дарител и благодетел, благодарение на когото са получили своите къщи.

Трета и четвърта глава „Културна памет и културно наследство на потомците на бежанците от Егейска Македония“ и „Наративите за бежанците като израз на семейна, родова и индивидуална памет“ почти изцяло почиват на собствените проучвания на дисертационния труд, при което най-обемната трета глава предлага и най-много нови приноси моменти. Без да загърбва общотеоретичните подходи, дисертационният труд предлага анализ на обилни емпирични свидетелства, постигайки посочената в увода основна изследователска цел. Той показва основните символни места от паметта на потомците на бежанците в Гоце Делчев и района, при което изследването се пренася и в техните мисловни първородни села като Калапот, Каракьой, Горно Броди, Долно Броди, Старчища, Волак и други. Представени са автентични устни свидетелства за завръщането на част от бежанците в родните им места при българското управление на Беломорието през 1941–1944 г., за недържавническото престъпно отношение на българските власти след 9 септември 1944 г. към новата вълна български бежанци от Югоизточна Македония, които са практически насилствено отстранени от България и насочени към Титова Югославия, където впоследствие преминават през дългогодишни митарства.

Към предложения дисертационен труд биха могли да се отправят и някои забележки. Преди всичко, той се базира преимуществено на емпиричен теренен материал, събиран в един конкретен район на България по средното течение на р. Места, поради което въпреки частичното привличане на отделни примери и материали от други градове и селища (Благоевград, Петрич, София и др.) дисертационният труд е по-скоро case study за бежанците в Гоцеделчевско, преселили се от съседните отделни райони на Югоизточна Македония, отколкото изследване в общонационални рамки за бежанците от Южна Македония в България. Така например почти напълно са игнорирани преживяванията на многобройните южномакедонски бежанци, заселени по българското Черноморие, където те имат особено значимо влияние. Историческите части от дисертацията биха спечелили, ако в тях бяха използвани както специализираните монографии от Георги В. Димитров, които въпреки идеологическия отпечатък на своето време остават стандартни класически проучвания за приемането и оземляването на бежанците в България през междувоенния период, така и някои по-нови проучвания на историци като Даниел Вачков. Това би помогнало да се избегнат някои твърде общи или преувеличени твърдения, като това че според неназовани исторически данни „броят на населението, което е навлязло в България през първата четвърт на XX в., е приблизително половин милион души“ (с. 217), след като самата

българска държава през есента на 1925 г. извършва щателно преброяване на българските бежанци, приети след 1903 г. и достига до цифрата от 296 593 души, в която влизат и междувременно починалите.

Съвсем не на последно място следва да се отбележи, че дисертационният труд се отличава с коректно използване на термините, свързани с историческото и съвременното развитие на историко-географската област Македония във всичките нейни измерения, както и с основните понятия в историографията. Почти единствено изключение е натрапчивата употреба на термина „четнически организации/формации“ (с. 23, 28, 39–40, 108–109), натоварен с обобщаващо значение за ВМОРО и поделенията ѝ и за нейните противници от гръцка страна. Дори този израз се приписва на класика на българската македонска историография Христо Силянов (с. 39), който той не е употребил на цитираното от дисертацията място, нито използва в този смисъл. Следва да се има предвид, че „Организацията“, ако употребим любимия израз на Силянов, съвсем не се изчерпва с четите и четническият институт, а включва множество структури (*комитети*) на селско, градско, районно, окръжно и централно и друго ниво. Възприетият обобщаващ термин за ВМОРО и противопоставящите ѝ се формирования може да бъде „въоръжени организации“, докато за гръцките въоръжени структури, действащи в Македония основно през 1904–1908 г., широко се използва названието „андартски формирования/организация/движение“.

В заключение, независимо от споменатите отделни бележки, имайки предвид посочените несъмнени достойнства и приноси на дисертационния труд, подкрепям Уважаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на г-н Щерьо Атанасов Щерев.

Член на научното жури:

София, 14 юни 2024 г.

(доц. д-р Н. Кайчев)